

INKLIUZYVINIŲ KONSTRUKCIJŲ JUNGTIES *VIRSTI* SUGRAMATINIMO KELIAS

Rolandas Mikulskas

Bendrinės kalbos tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5,
LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. paštas rolandas.mikulskas@gmail.com

1. Įžanga

Jungties konstrukcijose sintaksinio konektoriaus ir ingresyvinio aspekto rodiklio pareigas atliekančio veiksmažodžio *virsti* lokomocinė prigimtis dar nesunkiai numanoma. Šio veiksmažodžio pirminė reikšmė sietina su vertikalaus objekto griūtimi žemėn praradus pusiausvyrą arba su iš kažkur besiveržiančios, plūstančios tam tikros (gyvų subjektų ar negyvų objektų) gausos pasirodymu pašnekovų akivaizdoje. Tokie *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau – DLKT) sakiniai, kaip (1), (2) ar (3), yra įprasti lietuvių kalboje:

(1) *Medžiai virto su šaknimis ir griuvo arba ant šalikelės, arba ant kelio.* DLKT

(2) *Dūmai kamuoliais virto per duris ir atdarus langus.* DLKT

(3) *Grižtelėjau į duris, o pro jas kaip virto šutvė – prietemoje neišskyręs veidų, atpažinau tik sodrų Žudicko tenorą.* DLKT

Toliau šie ir panašūs sakiniai bus identifikuojami, atitinkamai, kaip slinkties ir egzistencinės konstrukcijos, su joms būdingais argumentais (judėjimo schemos participantais) ir informacine struktūra. Būtent su šiomis konstrukcijomis ir jų tarpusavio kombinacijomis pirmiausiai sietinas inkliuzyvinių¹ jungties *virsti* konstrukcijų atsiradimas lietuvių kalboje. Tų konstrukcijų reanalizei į atitinkamas jungties konstrukcijas nušviesti ir bus skiriamas pagrindinis dėmesys šiame straipsnyje.

Ankstesnėje publikacijoje (Mikulskas 2018) pamėginta išsklaidyti abejones dėl veiksmažodžio *virsti* jungties statuso tokio tipo konstrukcijose, kaip (4), (5) ar (6):

¹ Askriptyvinės jungties konstrukcijos su veiksmažodžiu *virsti* veikiausiai atsirado vėliau, greta jau susiformavusių inkliuzyvinių konstrukcijų su šiuo veiksmažodžiu. Veiksmažodžio *virsti* vartojimą askriptyvinėse konstrukcijose galėjo paskatinti ir šios jungties funkcinis suartėjimas su kur kas labiau desemantizuota (sugramatinta) jungtimi *tapti*: pastaroji be ribojimų jau buvo vartojama tiek inkliuzyvinėse, tiek ir askriptyvinėse konstrukcijose. Galimos askriptyvinių jungties *virsti* konstrukcijų ištakos trumpai aptariamasi *in* Mikulskas 2018, 26-30), o šiame straipsnyje į jas nebus gilinamasi.

(4) *Nuo tada mūsų gyvenimas virto mažučiu pragaru.* DLKT

(5) *Toji smėlynė netrukus virto taip sparčiai besiplečiančia gyvenvieta, kad kaipmat užgožė netoliese į pietus nuo Tel Avivo esantį Jafos miestelį.* DLKT

(6) *Dabar jiems užteko būti drauge, ir fajanso indai virto auksiniais, o skurdus valgis – dangiško skanumo patiekalais.* DLKT

Minėtame straipsnyje atlikta veiksmažodžių *virto* ir *tapo* sintaksinės ir semantinės distribucijos kontrastinė analizė DLKT randamose jungties konstrukcijose leido aiškiau apibrėžti jų, kaip jungčių, semantinę specifiką ir galimus turėti aspektinius profilius (*aspectual profile*; Croft 2012, 398). Šiuos dalykus pravartu trumpai prisiminti, prieš pereinant prie šio straipsnio temos – inkliuzyvinių jungties konstrukcijų su veiksmažodžiu *virsti* sugramatinimo ištakų (kilmės konstrukcijų) nustatymo.

Yra pagrindo manyti, kad jungties konstrukcijos su *virsti* ir *tapti* nuo sąveikos pradžios tarpusavyje dalijasi semantinę ingresyvinio aspekto raiškos erdvę pagal savo jungčių paveldėtą/nusistovėjusią semantinę specifiką. Kita vertus, tam tikruose kontekstuose semantiškai suartėdamos ir galėdamos tarpusavyje apsikeisti veiksmažodžiais, jos formuoja pamatą bendrai jungties konstrukcijai, kurios rėmuose vyksta abiejų veiksmažodžių konkurencija. Jungtį *virsti* paprastai renkama radikaliai subjektinio referento pavidalo pokyčiui, persimainymui, arba transformacijai, perteikti. Tokie paprastai esti natūralūs gamtos elementų pokyčiai, veido mimikos persimainymai arba burtų keliu vykstančios individų transformacijos stebuklinėse pasakose, plg.:

(7) *Rytų vėjas dvelktelėjo jau prieš keletą dienų, tarsi įspėdamas, o dabar virto tikra audra.* DLKT

(8) *Ančiukas virto gulbe, ištekėjo Pelenė, troliai išsilakstė pakampėmis.* DLKT

Taip pat jungtis *virsti* dažniausiai pasirenkama perteikiant jausmų, nuostatų pokyčius ar charakterio persimainymus, plg.:

(9) *Tačiau pyktis staiga kuo keisčiausiai virto susižavėjimu.* DLKT

(10) *Savaites mergina buvo švelni kaip grietinėle ir dėmesinga, bet netrukus virto visais požiūriais nemalonia boba.* DLKT

Subjektinio referento pokytis, perteikiamas jungties konstrukcijomis su *virsti*, kalbėtojo (ar jį atstovaujančio veikėjo) gali būti tik subjektyviai suvokiamas, tačiau dėl to tas pokytis jam nėra mažiau realus, o pats sakinys laikytinas *de re* teiginiu, plg.

(11) *Skersinė gatvė driekėsi žemyn, galiausiai virto gruntkeliu.* DLKT

Tolesniam tyrimui svarbu pastebėti, kad jungties konstrukcijose su *virsti*, kuriose subjektinis referentas radikaliai keičia savo pavidalą, neretai reiškiamas ir (S) (*source*) argumentas, įvardijantis pokyčio išeities tašką – ankstesnįjį jo pavidalą. Šis faktas rodo, kad pokytį patiriančio subjektinio referento išeities būseną yra neatskirama jungties *virsti* aspektinio kontūro (*aspectual contour*; Croft 2012, 54) dalis (dėl ko galima būtų abejoti kalbant apie jungties konstrukcijas su *tapti*), plg.:

(12) *Demonas vėl persimainė. Jis akimirksniu iš dagilio virto žiurke – galingu juodu kaip derva graužiku raudonomis akimis.* DLKT

Apibendrinami galime konstatuoti, kad jungties *virsti* konstrukcijose profiliuojamas subjektinio referento pokytis rutuliojasi natūraliai, savo eiga, transformaciją patiriantis individas jos paprastai nekontroliuoja ir nėra už ją atsakingas, pokytis nesuponuoja intencionalios to individo veiklos ir jo rezultatas nėra numatomas iš anksto. Šias semantines jungties konstrukcijas su *virsti* specifikacijas taip pat turėtume laikyti paveldėtomis iš atitinkamos slinkties konstrukcijos, kuri, kaip buvo minėta, reiškia vertikalaus objekto griūtį žemėn praradus pusiausvyrą. Dėl šios kilmės konstrukcijos įtakos (per konceptualiąją metaforą BLOGAI YRA ŽEMYN; Lakoff & Johnson 2003, 14-19) dalis jungties konstrukcijų su *virsti* dar tebežymi neigiamai vertinamą subjektinio referento pokytį (plg. (4) ir (10)), bet dalis konstrukcijų nuo šio paveldėtojo polinkio yra jau atitrūkusios (plg. (5) ir (9)).

Inkliuzyvinėmis jungties konstrukcijomis su *tapo* paprastai perteikiamas toks subjektinio referento pokytis, už kurį jis yra (ar yra laikomas) atsakingas, kurio rezultatą jis planavo ir jo tikslingai siekė. Jeigu tokių konstrukcijų subjektinis referentas tik pasyviai yra atsakingas už savo pokytį ir pats jo nesukėlė, jį sukėlęs intencionalus agentas ar kitas pokytį lemiantis veiksnys dažnai yra nesunkiai atsekamas iš konteksto. Dalis tokių jungties konstrukcijų su *tapo* profiliuoja subjektinio referento ingresiją į naujas pareigas, į naują rangą ar kitą socialinį statusą. Toks naująjį subjektinio referento statusą steigiantis pokytis dėsningai esti momentinio pobūdžio, dažnai sutampantis su tą statusą patvirtinančių insignijų individui (suponuojamu) įteikimu ar sekantis po (suponuojamo) lemtingo įvykio, plg.:

(13) *Tūkstantis du šimtai penkiasdešimt trečiais metais Mindaugas tapo karaliumi, suvienijo Lietuvos žemes ir sukūrė stiprią valstybę.* DLKT

(14) *Tačiau Zenonas ir Klemensas Brunius pasiekė, kad naujuoju LNP vadu tapo Leonas Virbickas.* DLKT

(15) *Kitas brolis, Jurgis Radvila, tapo Vilniaus vyskupu.* DLKT

Kitais atvejais inkliuzyvinėmis jungties konstrukcijomis su *tapo* perteikiamas subjektinio referento pokytis tėra kognityvinė projekcija paties kalbėtojo ar jo nurodomoje kolektyvinėje sąmonėje. Kitaip sakant, tokiuose jungties sakiniuose subjektinio referento ingresija į naująjį statusą įvyksta tikrai kognityvinėje plotmėje: individas, jo veiksmai ar koks bendresnis reiškinytis tampa (kam nors) modeliu, pavyzdžiu, taisykle, tikslu ar priežastimi, arba įgyja kitą, kurį nors subjektinio referento relevantišką aspektą išskiriantį, kognityvinį statusą, kurį žymi atitinkamas abstrakčios reikšmės daiktavardis, plg.:

(16) *Bronės būrelis tapo tarptautiniu literatūrinių draugijų modeliu, o kiek jis turėjo sekėjų, Aurora pametė skaičių.* DLKT

Jeigu tam tikrą kognityvinį statusą subjektinis referentas įgyja tik kalbėtojo valia, turime neabejotinai *de dicto* teiginį, plg.:

(17) *Ilonos nebeįsivaizdavau kaip realaus žmogaus. Ji man tapo būtinybe nelyginant vanduo ar oras.* DLKT

Apibendrinami sąlygiškai prototipinę jungties *virsti* reikšmę galėtume pavadinti 'transformacijos', o jungties *tapti* – 'steigiamąja'. Nustatyti semantinės distribucijos skirtumai neleidžia manyti, kad prototipiniais atvejais jungtys *virsti* ir *tapti* galėtų savose konstrukcijose be reikšmės iškraipymo viena kitą pakeisti, plg.

(18) *Tai, kas turėjo tapti išsigelbėjimu, virto dar vienais spąstais.* DLKT

Kalbant apie jungčių *virsti* ir *tapti* aspektines savybes, patogiu remtis jų būtojo laiko (preterito) formomis, mat esamajame laike šiomis jungtimis dar gali būti reiškiamas aktualiai besirutuliojanti situacija, t. y. progresyvinis jos aspektas. Nors abi preterito formos – *virto* ir *tapo* – jungties konstrukcijose pasitelkiamos ingresyvinio aspekto raiškai (faktiškai kalbame apie vieną – ingresyvinio aspekto-būtojo kartinio laiko – konstrukciją), tačiau vieno esinio ingresiją į kito būtį jos, dėl inherentinių semantinių savybių, dažnai perteikia skirtingai. Skirtumą reikėtų sieti su šių formų turimu skirtingu aspektiniu potencialu (*aspectual*

potential; Croft 2012: 83-92). Formą *virto* paprastai renkamasi, kai subjektinio referento ingresija į naująją būtį vyksta laipsniškai, inkrementine tvarka. Pokyčio laipsniškas pobūdis suvokiamas iš konteksto arba jį gali pabrėžti sakinyje pavartoti atitinkami adverbialiniai modifikatoriai (*ilgainiui, palaipsniui, iš lėto* ir pan.), plg.

(19) *Eigos bandymų metu "Nepaklusniojo" įgula palaipsniui virto vieninga komanda.* DLKT

Šiuose ir panašiuose kontekstuose vartojama preterito forma *virto* klasifikuotina kaip vyksmo (*accomplishment*) akcionalinio tipo predikatas. Ir nors, bendrai imant, ši jungties forma, turėdama vyksmo aspektinį profilį (Croft 2012, 68), apima visas tris pokyčio įvykio fazes – pradinę (inceptyvinę), viduriniąją (progresyvinę) ir baigiamąją/pereinamąją (kompletyvinę/tranzitinę), anksčiau pateiktuose pavyzdžiuose jos fokuse yra vidurinioji ir baigiamoji/pereinamoji pokyčio įvykio fazės: neapibrėžtu praeities momentu prasidėjęs subjektinio referento pokytis, kurį laiką kryptingai rutuliojėsis, užsibaigia to referento ingresija į naująją būtį.

DLKT randame nemažai jungties konstrukcijų pavyzdžių, kuriuose forma *virto* dėl vidurinėsios pokyčio įvykio fazės menkos trukmės iš esmės fokusuoja baigiamąją/pereinamąją jo fazę: tokią šios preterito formos interpretaciją paskatina atitinkami adverbialiniai modifikatoriai (*staiga, netrukus, tuoj, pagaliau* ir pan.) ir/ar įvykių sekos kontekstas, kai subjektinio referento staigus šuolis į kokybiškai naują būtį (*quantum leap*; Croft 2012, 56), regisi, įvyksta iškart pasibaigus ankstesniam įvykiui, plg.

(20) *Ji uždėjo ranką jam ant kaktos, ir staiga žodžiai virto daiktais ir įvykiais, kuriuos jie vaizdavo; vaizdiniai virto faktais.* DLKT

Preterito formos *virto* vyksmo aspektinis profilis tokiuose kontekstuose priartėja prie atsitikimo (*achievement*) akcionalinio tipo. Tačiau esama empirinio pagrindo manyti, kad pradinė ir baigiamoji/pereinamoji fazės tokiam „redukuotame“ vyksmo profilyje vis dėlto nesutampa, kaip tai esti atsitikimo akcionalinio tipo atveju, todėl tam tikra pokyčio inkrementiškumo, tad ir jo duratyvumo, implikacija čia išlieka, plg.

(21) *Netrukus dundesys virto (~ ??tapo – R. M.) žlegėjimu, šis kleketavimu ir ratų girgždėjimu, ožių bliovimu, kanopų griaudėjimu.* DLKT

Jungties forma *tapo* paprastai vienareikšmiškai perteikia atsitikimo (*achievement*) įvykį, kuriame pradinė pokyčio fazė sutampa su baigiamąją/pereinamąją jo fazę, taigi tokiam pokyčiui nebūdingas duratyvumas. Dėl to ši jungtis sunkiai įsivaizduojama

konstrukcijose, kuriomis perteikiama vieno proceso transformacija į kitą, mat tokiai transformacijai būdingas inkrementinis pobūdis, vadinasi ir tam tikra trukmė (plg. (21) pavyzdį). Pokyčio trukmę pabrėžiančiuose sintaksiniuose kontekstuose jungties forma *tapo*, kaip tipiškas atsitikimo akcionalinės klasės predikatas, profiliuoja „parengiamąją“ pokyčio, užsibaigiančio staigia subjektinio referento ingresija į naują būtį, fazę: šios fazės aspektinis profilis nebūtinai yra inkrementinio pobūdžio (Williamas Croftas (Croft 2012, 62–63) jį vadina *nonincremental accomplishment* arba *runup achievement*), plg.

(22) *Palikim nuošalėį faktą, kad pamažu džiazas tapo paklausia preke.* DLKT

Pasitelkę konstrukcijų gramatikos formalizmą (Croft 2001, 18; Petrė 2012, 29–32), tipišką inkliuzyvinę jungties konstrukciją su veiksmažodžiu *virto* galime pavaizduoti taip:

(23) *Kaimynas virto girtuokliu.*

NP _{NOM}	CopV _{ACCOMPLISHMENT}	PredCompNP _{INS}
NON-AGENT _{NOT IN CONTROL}	PROCESS _{IDENT VIA TRANSFORMATION}	{CLASS}
ACT OF CLASS INCLUSION VIA (UNCONTROLLED) TRANSFORMATION OF THE STATE		

Panašiai tipišką inkliuzyvinę jungties konstrukciją su *tapo* galime pavaizduoti taip:

(24) *Brolis tapo kunigu.*

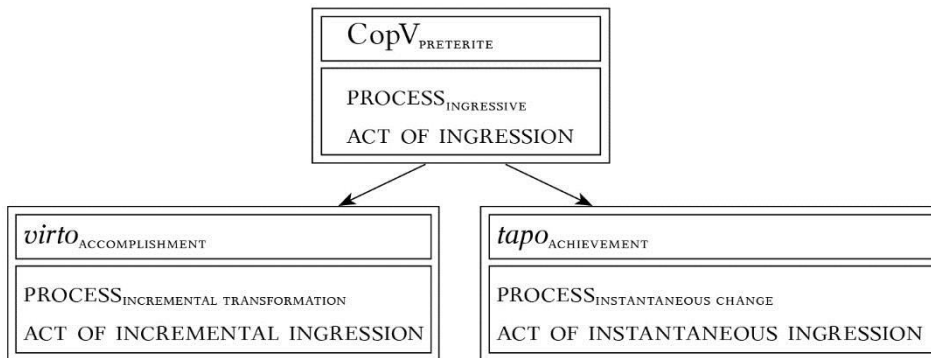
NP _{NOM}	CopV _{ACHIEVEMENT}	PredCompNP _{INS/NOM}
NON-AGENT _{IN CONTROL}	PROCESS _{IDENT VIA INSTANT CHANGE}	{CLASS}
ACT OF CLASS INCLUSION VIA (CONTROLLED) INSTANT CHANGE OF THE STATE		

Kvantitatyvinis DLKT duomenų tyrimas leido konstatuoti, kad nors veiksmažodžių *virto* ir *tapo* galimo tarpusavio sukeičiamumo mastas jungties konstrukcijose, griežtai paisant semantinio adekvatumo kriterijaus, nėra itin didelis – priklausomai nuo registro, jis retai perkopia 15% (žr. Mikulskas 2018, 53) – tačiau jis reikšmingas ir kartu su kitais empiriniais jungties konstrukcijų su *virto* ir su *tapo* tarpusavio sąveikos dėl analogijos faktais² leidžia abi jas laikyti kalboje veikiančios vienos abstraktesnės – ingresyvinio aspekto

² Konstrukcijų su abiem jungtimis tarpusavio sąveiką liudija ir bendri jų komplementų morfosintaksinio kodavimo bei sintaksinės struktūros elementai. Inkliuzyvinių jungties *virto* konstrukcijų daiktavardiniai komplementai bendrinėje kalboje ir dalyje tarmių šiandien vietoje senesnės prielinksninės [*i* NP_{ACC}] konstrukcijos jau turi instrumentalio linksnį. Kita vertus, ir jungties konstrukcijoje su *tapti*, veikiausiai ne be konstrukcijų su *virto* analogijos įtakos, kartais eksplicitiškai (prielinksnine konstrukcija [*iš* NP_{GEN/AD}]_{GEN}) reiškiamas subjektinio referento pokyčio išėjimo taškas (argumentas (S)).

raiškos – konstrukcijos dviem atskiromis instancijomis. Bendrąją ingresyvinio aspekto raiškos konstrukciją ir dvi jos instancijas, (metonimiškai) sutelkę dėmesį į pačius jungties veiksmažodžius, schemiškai galime pavaizduoti taip:

(25)

Šie sinchroniniu lygmeniu pasireiškiantys dinaminių jungčių *virsti* ir *tapti* semantinės distribucijos bei aspektinių verčių skirtumai, nustatyti tiriant DLKT, yra didžia dalimi nulemti iš kilmės konstrukcijų paveldėtų jų reikšmių. Štai kodėl, norint geriau suprasti tokių jungčių semantines specifikacijas lėmusias priežastis, būtina atidžiau pasižiūrėti ir į jų kilmės šaltinius. Toliau, nustatant konkrečias inkliuzyvinių konstrukcijų jungties *virsti* kilmės konstrukcijas, bus remiamasi *Lietuvių kalbos žodyno* (LKŽe) duomenimis.

2. Teorinis jungties konstrukcijų kilmės šaltinių nustatymo klausimas

Visuose jungties konstrukcijų tipuose galima atpažinti tapatumo tarp dviejų esinių (arba tarp dviejų vardažodinių referentų, kurių vienas gali būti tik abstrakčiai suvokiamas, virtualus, ypatybės turėtojas) teigimą. Šios bendrosios, scheminės, reikšmės atžvilgiu visos konstatuojamos jungties konstrukcijų atmainos sudaro poliseminį konstrukcijų tinklą. Kitais žodžiais, abstrakčiai suvokiamą konstrukcijos kanoną (jo tiesiogine instanciacija galėtume vadinti identifikacinio tipo konstrukciją *Maironis yra Jonas Mačiulis*) ir jungties konstrukcijų tipus sieja paveldėtos scheminės reikšmės ryšys (plg. Adelės Goldberg terminą *inheritance links* (1995, 72–81)). Tiriant jungties konstrukcijų su veiksmažodžiu *būti* sintaksinį kontekstą buvo konstatuota, kad jos pasirodo egzistencinių vs. lokatyvinių, posesyvinių bei perifrastinio perfekto konstrukcijų aplinkoje (Mikulskas 2009, 113–141). Šią išvadą iš esmės patvirtina ir žvilgsnis į atitinkamų konstrukcijų su dinaminėmis (lokomocinės) prigimties jungtimis *stotis/pastoti*³, *tapti*, *likti*, *virsti* sintaksinius kontekstus. Kad būtų aiškiau, apie ką kalbama,

³ Kalbamų konstrukcijų su šiuo veiksmažodžiu pavyzdžiai trumpai aptariami in Mikulskas 2018, 20–21.

šiuo požiūriu atidžiau pasižiūrėkime į *Lietuvių kalbos žodyne* randamas konstrukcijas su veiksmažodžiu *likti*. Eidamas jungtimi šis veiksmažodis žymi ankstesnės situacijos tąsą, arba kontinuatyvinį jos aspektą, plg.

(26) *Ans meldė, kad karalius liktuos dar karalium.* LKŽe (MPs)

Įvykių sekos kontekste jungtis *likti* žymi ne ankstesnės situacijos tąsą, bet (paprastai po tam tikro lemtingo įvykio) naujai atsiradusią situaciją; *semantiškai* tokia jungtis priartėja prie ingresyvinį situacijos aspektą reiškiančių jungčių *tapti* ir *pasidaryti*⁴, plg.:

(27) *In piemenį pristok – pats liksi piemu.* LKŽe (Ds)

(28) *Šunes prėdė (priėdė) tų miltų ir girti liko* (ps.). LKŽe (Lz)

(29) *Sūnus liko našlaitis.* LKŽe (MPs)

Dalis naują subjektinio referento būklę žyminčių sakinių su jungtimi *likti* kartu žymi ir posesyvinį santykį tarp to subjekto ir jungties komplemento referentų, nors formaliai tai yra askriptyviniai jungties sakiniai (Mikulskas 2017, 86–90), plg.:

(30) *Petras liėka kiaurą metą be duonos.* LKŽe (Sr) (~ *Petras kiaurą metą neturi duonos* – R. M.)

Lokatyvinėse konstrukcijose veiksmažodis *likti* žymi, kad jų subjektinis referentas ir toliau yra toje pačioje vietoje, niekur iš jos nejuda, niekur nevyksta, plg.:

(31) *Visos eina jaunimėlin, tik aš viena lienkù* (d.). LKŽe (Vlk)

(32) *Senesni liėnka namie.* LKŽe (Ndz)

Egzistencinėse konstrukcijose veiksmažodis *likti* gali turėti keletą tarpusavyje susijusių reikšmių. Pavyzdžiui, jis žymi, kad subjekciniu referentu reiškiamos substancijos dar kažkiek (kažkam) yra arba jos jau nebėra (struktūriškai tokios konstrukcijos primena posesyvines *mihi est* tipo konstrukcijas), plg.:

⁴ Šią sintaksinio konteksto nulemtą kalbamų dinaminių jungčių sinonimijos mechaniką nesunku paaiškinti. Pavyzdžiui, sakinyje *Po avarijos tėvas tapo neįgalus ir toks liko iki gyvenimo pabaigos* žymi tokią gyvenimo situaciją, kurioje individas atsidūrė staiga po lemtingo įvykio ir toliau ši situacija tesėsi iki natūralios individo gyvenimo pabaigos. Tačiau mažai tikėtina, kad kalbėtojas šią negrįžtamai atsiradusią situaciją perteiktų eksplicitiškai vartodamas abu predikatus, paprastai užtenka vieno kurio. Taigi sakoma *Po avarijos tėvas tapo neįgalus* arba *Po avarijos tėvas liko neįgalus*. Būtent dėl naujai atsiradusios individo būsenos negrįžtamumo, pirmuoju atveju daroma implikatūra apie tos būsenos tęstinumą, o antruoju atveju daroma implikatūra apie besitęsiančios būsenos pradžią. Taip šiomis implikatūromis kompensuojamas trūkstamas kompleksinės situacijos designacijoje predikatas. Kitaip tariant, bet kuris šiai situacijai perteikti pasirenkamas predikatas implikacijos keliu papildomai įgyja ir išleistojo predikato aspektinę vertę.

(33) *A tau dar liekta koks biškis bulbių nu sėklos?* LKŽe (Pkl)

(34) *Man nieko neliēnka šieno.* LKŽe (Mrp)

Su neiginiu veiksmažodis *likti* gali žymėti, kad subjektinis referentas dingio iš vietos, išnyko iš akių:

(35) *Dvi dieni pabuvo, ir vėl anos nebliko.* LKŽe (Mžk)

(36) *Čia buvau pasidėjęs kepurę, ir nebliko.* LKŽe (Tl)

Egzistencinėse konstrukcijose veiksmažodis *likti* gali turėti ir leksikalizuotą reikšmę ‘tebebūti gyvam’, plg.:

(37) *Vienam likt, kitam mirt.* LKŽe (Lp)

(38) *Jei liksiū šito karo, tai tapsiu daktaru.* LKŽe (Lp)

Jungties ir jų sintaksinį kontekstą sudarančias konstrukcijas tarpusavyje sieja Ludwigo Wittgensteino (1958) *giminės panašumų* saitai (Mikulskas 2017, 54), kurie A. Goldberg Konstrukcijų Gramatikoje (1995) suprantami kaip vienkryptės motyvacijos, arba „paveldėjimo“, ryšiai, *synchroniškai* konstatuojami tarp kilmės konstrukcijų ir jų semantinių ir/ar struktūrinių plėtinių. Motyvuojančiasias ir motyvuotąsias konstrukcijas siejantys „paveldėjimo“ ryšiai smulkiau skirstomi į (vienos scheminės reikšmės pamatuotus) polisemijos, dalies/visumos, metaforinio/metoniminio išplėtimo ir (bendresnės konstrukcijos) instanciacijos potipius. Nustatant atskirų veiksmažodžių sugramatinimo jungties funkcijai šaltinius pirmiausiai kreiptinas dėmesys į šias vienais ar kitais vienkryptės motyvacijos saitais su jungties konstrukcijomis susijusias konstrukcijas. Mat minėtą sugramatinimą galėjo formaliai ir semantiškai motyvuoti ne vienas, o keli šaltiniai. Arba kitaip, čia galima kalbėti ne apie vieną, o apie kelias kilmės konstrukcijas, kurių sintaksinėje aplinkoje po reanalizės tam tikras veiksmažodis buvo perinterpretuotas kaip jungtis (Petré 2012).

3. Galimos inkliuzyvinių jungties konstrukcijų su *virsti* kilmės konstrukcijos

Prieš pradėdant kalbamoms jungties konstrukcijoms pradžią davusių konkrečių konstrukcijų nustatymą, naudinga prisiminti, kad pats veiksmažodis *virsti*, panašiai kaip ir veiksmažodis *stoti(s)*, originaliai žymi tokį kūno judėjimą vertikalią ašies atžvilgiu, kai jo pagrindas paprastai lieka vietoje. Dėl šios semantinės specifikos abu veiksmažodžiai yra

predisponuoti tapatumo tarp dviejų esinių predikacijos raiškai: jungties konstrukcijų apibrėžiamasis požymis yra subjekto ir jungties komplemento vardažodžių koreferentiškumas jose, kuris tam tikra prasme jau yra numatytas veiksmažodžių *virsti* ir *stoti(s)* originaliai žymimų dinaminių situacijų raidoje (Mikulskas 2018, 10, 33). Formali jungties konstrukcijų su *virsti* raiška rodo, kad jos pirmiausiai kildintinos iš atitinkamų slinkties (dėl *slinkties* vs. *judėjimo* terminų skirties žr. Plungian 2011, 90–94) konstrukcijų su galimais dviem lokatyviniais participantais, žyminčiais slinkties pradinį ir galinį taškus, atitinkamai, S(ource) ir G(oal); trečiasis lokatyvinis participantas, kuris žymėtų slinkties trajektoriją, P(ath), dėl virtimo veiksmo specifikos rečiau reiškiamas, bet, kaip matysime toliau, virtimo trajektorija kartais nurodoma. Dėl numanomų verčių – vertikali padėtis > horizontali padėtis (ant žemės) – konstrukcijoje dažniausiai nereiškiami ir kiti du participantai (kaip „fiksuoti“; Plungian, *ibid.*). Toliau pateikiamose slinkties konstrukcijose su *virsti* reiškiami vienas kuris iš minėtų participantų (mano paryškinti) – (S) pavyzdžiuose (39) ir (42), (G) pavyzdyje (40), arba ir abu participantai – (S) ir (G) pavyzdyje (41):

(39) *Vartai išvirto į kiemą, reik taisyti.* LKŽe (Pln)

(40) *Ažuolas išvirto iš šaknų, kai žuvo Jonas.* LKŽe (Nmj)

(41) *Iš kūtės išvesi, viršta [išbadėjusi] karvė iš kojų lauko[n].* LKŽe (Akm)

(42) *Į pelkę virtęs, sausas nekelsi.* LKŽe (Erž)

Iš tokių slinkties konstrukcijų reanalizės keliu kilusiose jungties konstrukcijose būtinai išlaikomas (G) participantas, tik iš lokatyvo čia jis tampa tapatumą teigiančio predikato *virsti* komplementu (predikatyvu). Tačiau kartais naujojoje konstrukcijoje savo vietą atranda ir (S) participantas – čia jis reiškia profiliuojamo pokyčio išeities tašką, plg.:

(44) *Paliko pirmininku ir iš varlei į rupūžę paviрто (valdžia padarė negailestingą).* LKŽe (Lkž)

3.1 Slinkties konstrukcijos su *virsti*

Jungties konstrukcijų su *virsti* raida iš atitinkamų slinkties konstrukcijų sietina su konceptualiąja metafora PEREITI Į TAM TIKRĄ BŪSENĄ YRA PEREITI Į TAM TIKRĄ PADĖTĮ ERDVĖJE (Radden 1996, 435). Toliau pateikiami sakiniai, kuriuose subjektinio referento būsenos pokyčio raiška vienaip ar kitaip dar siejama su slinkties predikatais:

(45) *Į katrą pusę jį pastumsi, į tą virsta.* LKŽe (Jrb)

(46) *Pačios iš vaikų **neišejusios**, o jau į motynas viršta* (apie 16 metų gimdyves). LKŽe (Bt) (~ *Jaunos gimdyvės iš vaikų virsta į motinas* – R. M.).

(47) *Į tinginį išviršti lengvu, į darbininką **sugrižti** sunku*. LKŽe (Trš) (~ *Iš darbininko į tinginį išviršti lengva, iš tinginio į darbininką sugrižti sunku* – R. M.).

(48) *Barstydamo pelenų kuningas ant galvų: – Iš peleno **atejai**, pelenu i paviřsi*. LKŽe (Vg)

Sakinys (45) dar laikytinas slinkties konstrukcija, nors suprastinas jau perkeltine prasme: jame kalbama apie (silpno charakterio) asmenį, kurį lengva pastūmėti į norimą pusę, t. y. į tam tikrą būseną. Vieną iš kompleksinių sakinių (46) – (48) dėmenį jau sudaro jungties konstrukcija su *viršti*, tačiau kitame šią jungtį dar atliepia slinkties veiksmažodžiai (pavyzdžiuose mano paryškinti). Pastebėtina, kad instrumentalis pavyzdyje (48) rodo, kad (G) participantas galutinai yra tapęs jungties komplementu (*reanalizės aktualizacija*; dėl termino žr. Barðdal & Gildea 2015, 7 ir literatūra).

3.2 Lokalizuotos egzistencijos konstrukcijos su *viršti*

Jungties konstrukcijomis su *viršti* perteikiama reikšmė gali būti perfrazuojama kaip *kategorizuojantį lyginimo santykį* implikuojantis egzistencinis teiginys: jeigu kas nors VIRSTA į ką/kuo, tai (tam tikru momentu) jis IMA EGZISTUOTI KAIP kas. Todėl neatmestina, kad, kaip ir kitų jungties veiksmažodžių atvejais, prie jungties konstrukcijų su *viršti* formavimosi prisidėjo ir egzistencinės konstrukcijos su šiuo veiksmažodžiu. Dalis slinkties konstrukcijų su *viršti* per semantinį išplėtimą žymi subjektinio referento (materijos masės ar individų gausos) iškilimą, pasirodymą (iš kur) išorėje, tam tikroje vietoje ar apskritai fizinėje tikrovėje. Veiksmažodžio *viršti* reikšmė kai kuriuose tokiuose sakiniuose dar nesunkiai gali būti siejama su atitinkamu to referento slinkties („griuvimo“) veiksmu jam praradus pusiausvyrą, plg.:

(49) *Per [malūno] sienojį viršta [v]anduo*. LKŽe (Dglš)

(50) *Iš tę (malūno užtvankos) bistriai viršta [v]anduo*. LKŽe (Dv)

Atkreiptinas dėmesys, kad pavyzdyje (49) prielinksnine konstrukcija *per [malūno] sienojį* reiškiamas vandens masės slinkties kelias – (P) participantas. Veiksmažodžio *viršti* semantinio išplėtimo pamatą tokiuose sakiniuose sudaro pirminei reikšmei ‘griūti praradus pusiausvyrą’ esminio gravitacijos veiksnio pakeitimas vidinio spaudimo, arba išcentrinė jėgos, veiksnium: išcentrinės jėgos spiriama materijos masė ar gyvų būtybių gausa (iš kur / į kur nors)

plūsta, taip pasirodydama kalbėtojo akivaizdoje ir, tam tikra prasme – tikrovėje. Subjektinį referentą tokiuose sakiniuose gali sudaryti:

(a) „plūstanti“ materijos masė, plg.:

(51) *Nė tris sieksnius neįkasė, vanduo virstė virto.* LKŽe (Erž)

(52) *Kad kraujja]s kitą sykį virsta iš burnos – alksnių burių geria.* LKŽe (Šlu)

(53) *Šaltis balto garo kamuoliais virto į vidų.* LKŽe (Žem)

(54) *Prakaitas man virsta.* LKŽe (CII521)

(b) „plūstanti“ gyvų būtybių gausa, plg.:

(55) *Žmonės iš bažnyčios virstė virsta.* LKŽe (Avl)

(56) *A iš peklos tie žmonys čia virsta, a turgus?* LKŽe (Rdn)

(57) *Musys virsta į trobą kaip patrakusios.* LKŽe (Šts)

Iš esmės tokios reikšmės sakiniai jau priklauso lokatyvinės/egzistencinės predikacijos domenui: išties prieš kalbėtojo akis gausiai pasirodanti materijos ar individų masė metaforiškai imama suvokti kaip jų egzistavimo pradžia (plg. „lokalizuotos/lokalizuojamos egzistencijos“ sąvoką in Mikulskas 2009, 123–126).

Panašiai slinkties konstrukcijos su *virsti*, per *subjektifikaciją* (Langacker 2002, 315-342) žyminčios statinę objektų padėtį – jų pasvirimą, pakrypimą ((58), (59)) – metonimijos keliu ima reikšti tų objektų suvešėjimą, t. y. jų į akis krintantį pasirodymą išorėje ((60), (61)), plg.:

(58) *Ten medžiai virto į kiemą anims* (šalia buvo miškas). LKŽe (Kl)

(59) *Jonui dobilai į stubą virsta* (arti namų). LKŽe (Erž)

(60) *Usnys virsta dėl šlapio pavasario ir neišdirbimo [žemės].* LKŽe (Rdn)

(61) *Grybai virste virsta.* LKŽe (Šts)

Nuo įprastinių slinkties konstrukcijų su *virsti*, kurių teminis participantas (judėjimo schemeje – MUVERIS) taip pat gali būti gyva būtybė arba negyvas objektas, lokatyvinės/egzistencinės reikšmės sakiniai skiriasi savo temos multiplikatyviu pobūdžiu. Pastarasis aspektas jau nefigūruoja atitinkamų jungties konstrukcijų subjektinio referento semantikoje. Prototipiškai šiuose lokatyvinės/egzistencinės reikšmės sakiniuose reiškiamas (S) participantas –

kalbėtojai svarbiau, iš kur tas daugybinis referentas atsiranda išorėje (plg. (50), (52), (55), (56)), bet jeigu kalbėtojas yra patalpos, kurioje tas referentas pasirodo, viduje, sakinyje gali būti reiškiamas (G) participantas (plg. (53), (57)). Tačiau kartais tokiuose sakiniuose abu lokatyviniai (slinkties schemos) participantai lieka tik numanomi (plg. (54), (60), (61)) – tuomet to sakinio „egzistencinė“ interpretacija labiausiai tikėtina. Norint skirti kalbamų sakinių „egzistencinę“ ir „lokatyvinę“ interpretacijas pakaktų atkreipti dėmesį į jų atvirkštinę informacinę struktūrą (Holvoet 2005, 139–147). Paisydami šios skirties, egzistenciniam tipui turėtume priskirti tik tuos sakinius, kurių subjektinis referentas perteikia reminę informaciją ir yra neapibrėžtas (apie referento neapibrėžtumo ir jo egzistencinės presupozicijos atvirkštinę koreliaciją žr. Mikulskas 2006, 34–41;). Plg.:

(62) *Iš miesto pro vartus ėmė virste virsti būriai žmonių: visi norėjo pamatyti, kaip degins raganą* (ps.). LKŽe (J. Balč)

(63) *Iš vidaus, kaip dūmai iš pečiaus, virsta aprūkę, paišini darbininkai.* LKŽe (J. Bil)

(64) *Kaukė arklinė kuliamoji, kamuoliais iš daržinės virto dulkės.* LKŽe (J. Ap)

Egzistenciniam tipui priskirtini ir prezentacinę funkciją diskurse atliekantys sakiniai, kurių visa pateikiama informacija atsiduria fokuse (*sentence-focus structure*; Lambrecht 1994, 233–235); prezentacinį sakinių pobūdį rodo prasminis jų subjekto akcentavimas (pavyzdžiuose mano paryškinta), plg.:

(65) *Ka pagavo VANDUO virsti!* LKŽe (Pgg)

(66) *Kad pradėjo DŪMAI virst pro vinkšną – nugi gaisras!* LKŽe (Mžš)

3.3 „Atsitikimo“ egzistencinės konstrukcijos su *virsti*

Kalbant apie slinkties ar lokatyvinės/egzistencinės reikšmės konstrukcijų su *virsti* įnašą į jungties konstrukcijų formavimąsi, svarbus momentas jų raidoje yra subjektinio referento abstraktėjimas, lydimas atitinkamų reikšmės pokyčių ir paties veiksmoždžio leksemoje. *Virsti* konstrukcijomis su datyvo eksperienčeriu perteikiant subjektyvų (pavyzdžiui, galvos svaigimo) potyrį, jų reiškiamas slinktis tėra fiktyvi, plg.:

(67) *Man virsta viskas* (svaigsta galva): *i dangus, i žemė.* LKŽe (Ssk)

(68) *Virsta sienos mun viršuo, aš blūdiju.* LKŽe (Akm)

Konstrukcijose su dar abstraktesniu subjektiniu referentu datyvo argumentas gali įgyti benefaktyvo (malefaktyvo) arba net posesoriaus interpretaciją (plg. toliau pavyzdį (69)), o pats veiksmažodis *virsti* čia ima reikšti 'nutikti/ištikti/tekti'. Slinkties veiksmažodžio perinterpretavimas vyksta per konceptualiąją metaforą ASMENIUI NUTINKANTIS DALYKAS, JAM TENKANTI DALIA YRA Į JO ASMENINĘ SFERĄ (Į)GRIŪVANTIS OBJEKTAS. Svarbu pastebėti, kad datyvo participantas (eksperienceris/benefaktyvas) šiose konstrukcijose užima slinkties schemos participanto (G) (tradiciškai koduojamo prielinksnine konstrukcija [i NP_{ACC}]) vietą. Plg.:

(69) *Must ten iš bado anims tos utys virto.* LKŽe (Kl)

(70) *Visa kaltybė man virs.* LKŽe (Dglš)

(71) *Motriškai ančvirte visi darbai, visi vargai.* LKŽe (Rdn)

(72) *Taip tau raguotasis ir stengsis, kad viskas į gera, ne į bloga žmogui virstų.* LKŽe (V. Krėv)

Sakinyje (72) prielinksninės konstrukcijos *į gera, į bloga* dar išlaikomos, bet jos žymi jau ne savarankiškus (G) participantus, bet veikiau modifikuoja abstraktaus subjektinio referento (viskas) pokyčio kryptį, taigi eina veiksmažodžio modifikatoriais.

Kai reiškinių pasirodymas kalbėtojui suvokiamas kaip aktualus visiems, tada datyvo experienceris konstrukcijoje su *virsti* dažniausiai nereiškiamas, o ji pati prilygsta egzistenciniam teiginiui, kuriame pasirodantis tikrovėje reiškinytis per metaforą suvokiamas kaip įvykis laike, plg.:

(73) *Lietuva kai virto, ir sugrižau iš Ameriko.* LKŽe (Upn)

(74) *Raudonosios bulbos neseniai virto – bus koks desėtkas metų.* LKŽe (Klt)

(75) *Tokie laikai virto, turto neturėk.* LKŽe (DūnŽ)

Tokiose „atsitikimo“ egzistencinėse konstrukcijose įprastiniai slinkties schemos participantai ((S), (P), (G)) paprastai jau nereiškiami, nes aktualus tampa tik reiškinių atsiradimo tikrovėje laikas, jos tampa sinonimiškos su atitinkamomis konstrukcijomis su *tapti*, plg.:

(76) *Šįmet tokie metai virto.* LKŽe (Žem)

(77) *Daba parvirto laikai.* LKŽe (Rz)

(78) *Tokie laikai tāpo.* LKŽe (Kli)

Neretai konstrukcijose su apibendrinta tema ir abstrakčios reikšmės (G) participantu *viršti* tiesiog reiškia tos temos būsenos pokytį tam tikra linkme: pokyčio reikšmė yra svarbi ingresyvinio aspekto raiškai jungties konstrukcijose, ji dar aiškesnė sakiniuose su radikalų pokyčio pobūdį pabrėžiančiais modifikatoriais, plg.:

(79) *Daba viskas į senovę viršta*. LKŽe (Kv)

(80) *Ten dabar visa kitaip virto: nauji miškai, nauji kirtėjai*. LKŽe (LzP)

Pastarąsias konstrukcijas galima laikyti slinkties ir egzistencinės konstrukcijų kontaminacijos atveju.

4. Egzistencinių/jungties konstrukcijų alternacijos

Egzistencinės konstrukcijos su *viršti* lietuvių kalboje gali turėti savo jungties konstrukcijų atitikmenis: abiejų tipų konstrukcijos, semantiniu atžvilgiu būdamos ekvivalentiškos, sudaro *subjekto raiškos alternacijas* (plg. Lenartaitė 2011, 129–162), plg.:

(81) *Iš gegužės paviřsta vanagas*. LKŽe (Žl)

(82) *Ka nebkukuofja, gegužė paviřsta į paukřtvanagi*. LKŽe (Brs)

Abiejų tipų konstrukcijos alternatyviai profiliuoja skirtingus slinkties schemas epizodus: egzistencinės konstrukcijos profilyje atsiduria (S) participantas (reiškiamas prielinksnine konstrukcija [*iš* NP_{GEN}]), o atitinkamoje inkliuzyvinėje jungties konstrukcijoje šio participantu vardažodis pasirenkamas subjektu, o egzistencinės konstrukcijos subjektas čia tampa jungties komplemento, formaliai atitinkančio slinkties schemas (G) participantą, reiškiamą prielinksnine konstrukcija [*į* NP_{ACC}], sudėtine dalimi.

Iš slinkties konstrukcijos su *viršti* (plg. (83)) inkliuzyvinės jungties konstrukcijos paveldėta schema (plg. (84)) tampa konceptualiuoju rėmu, kurio ribose atsiranda erdvės alternatyvios egzistencinės konstrukcijos (plg. (85)) raiškai. Nesunku pastebėti, kad pastarąja konstrukcija reiškiamas egzistencinis teiginys dėl tam tikro esinio (vanago) atsiradimo tikrovėje transformacijos keliu iš kito esinio (gegutės) ontologiškai yra pirminis atitinkama inkliuzyvine jungties konstrukcija (plg. (86)) reiškiamo teiginio dėl to kito esinio (gegutės) (transformacijos keliu) atsiradusio tapatumo su anksčiau minėtuoju esiniu (vanagu) atžvilgiu. Tačiau grynai struktūriškai egzistencine konstrukcija reiškiamas teiginys su jungties konstrukcija reiškiamu teiginiu santykiauja kaip dalis su visuma, nes pastarasis teiginys, be

egzistencinio tvirtinimo dėl pasirinkto esinio pokyčio, aprėpia dar ir kognityvinę jo lyginimo su kitu esiniu operaciją, sudarančią pamatą atsiradusio tapatumo tarp tų dviejų esinių teigimui. Plg.:

(83) *Iš gatvės medis virto į kiemą.*

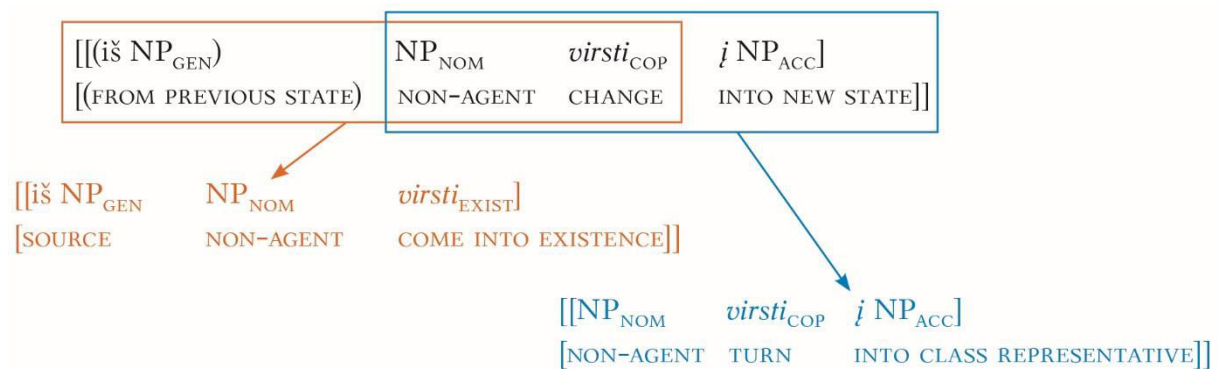
(84) *(Iš taikaus paukščio) gegutė virto į vanagą.*

(85) *Iš gegutės virto vanagas.*

(86) *Gegutė virto į vanagą.*

Pavyzdžių poros (85) ir (86) reprezentuojamas egzistencinės/lokatyvinės konstrukcijų alternacijas schemiškai galima parodyti taip:

(87)

Egzistencinės konstrukcijos su *virsti* semantinis įnašas į atitinkamos inkliuzyvinės jungties konstrukcijos raidą pasireiškia tuo, kad teiginys apie esinio A_2 atsiradimą iš esinio A_1 natūraliai perinterpretuojamas (ir reformuluojamas) į teiginį apie esinio A_1 tapimą esiniu A_2 , kur A_1 gali būti unikalus individas (pavyzdyje (88) *mano paryškintas*) arba klasės atstovas, o A_2 -- visada reprezentatyvus klasės atstovas, plg.

(88) ***Mano višta paviřto į gaidį, pradėjo giedoti kaip gaidys.*** LKŽe (Sg)

Sintaksinio pertvarkymo metu egzistencinės konstrukcijos lokatyvinio participanto (S) vardažodis atitinkamoje inkliuzyvinėje jungties konstrukcijoje pasirenkamas subjektu, o jos subjektas iš slinkties konstrukcijos jungties konstrukcijos paveldėtoje prielinksninėje konstrukcijoje (ten kodavusioje (G) participantą) užima prielinksnio komplemento vietą, pačiai prielinksninei konstrukcijai tampant jungties *virsti* komplementu:

sintaksiškai dviejų argumentų egzistencinė konstrukcija tampa vieno argumento jungties konstrukcija, nes pastarojoje jungties komplementas, tapdamas sudėtinio predikato dalimi, praranda savarankiško (lokatyvinio) argumento statusą. Semantinės prielaidos kalbamų egzistencinių konstrukcijų reformulavimui į jungties konstrukcijas atsiranda, kai (S) participantas jose praranda savo lokatyvinę prigimtį ir jo vardažodis ima reikšti individą ar klasę, iš kurių kas nors atsiranda/kyla. Alternatyvią situacijos perspektyvą pateikiančioje jungties konstrukcijoje su *virsti* (S) participantas jau paprastai nereiškiamas, nors paveldėtame iš slinkties konstrukcijų rėme vieta šiam participantui yra numatyta, plg.

(89=44) *Paliko pirmininku ir iš varlei į rupūžę paviřto.* LKŽe (Lkž)

Galiausiai kalboje atsiradusias egzistencinių/jungties konstrukcijų alternacijas galima aiškinti ir kaip slinkties konstrukcijų reanalizės į inkliuzyvines jungties konstrukcijas aktualizaciją, fiksuojančią slinkties veiksmažodžio *virsti* tapimą jungtimi. Kaip jau buvo užsiminta 3.1 dalyje, reanalizės aktualizacija taip pat reikėtų vadinti jungties *virsti* komplemento kodavimą instrumentaliu (paplitusį rytinėje Lietuvos pusėje). Ši instrumentali sunku įsivaizduoti aptartose kilmės konstrukcijose koduojant (G) participantą. Neabejotinai toks kodavimas čia įsivestas pagal analogiją iš konstrukcijų su kitomis dinaminė prigimties jungtimis, kur instrumentalis yra įprastas, plg.:

(90) *Kad tu, martele, šermukšniu stotum, kad tu, martele, iš ten negrižtum* (d.). LKŽe (Prng)

(91) *Moma pasdārė egle.* LKŽe (Brsl)

(92) *Medžiu virto daigelis, kupsnys kalnu tapo.* LKŽe (A. Baran)

(93) *Gegutė apviřsta vanagėliu ir viřtas gaudo.* LKŽe (Sld)

5. Išvados

5.1 Inkliuzyvinė jungties konstrukcija su *virsti* metaforos keliu susiformavo ant atitinkamos slinkties konstrukcijos pamato (griūtį reiškiantis slinkties veiksmažodis schemoje žymimas *virsti*_{GRAV}; perteikiant šaltinio participanto [*iš* NP_{GEN}] ir paskirties participanto [*į* NP_{ACC}] semantines vertes, schemoje selektyviai žymimos tik objekto (temos) ankstesnė ir paskesnė erdvinės orientacijos, atitinkamai, OFF POSITION_{VERT} ir TO POSITION_{HORIZ}):

<i>iš</i> NP _{GEN}	NP _{NOM}	<i>virsti</i> _{GRAV}	<i>į</i> NP _{ACC}
OFF POSITION _{VERT}	THEME	TUMBLE	TO POSITION _{HORIZ}

↓ METAPHOR

(<i>iš</i> NP _{GEN})	NP _{NOM}	<i>virsti</i> _{COP}	<i>į</i> NP _{ACC}
(SOURCE)	NON-AGENT	TURN	INTO CLASS REPRESENTATIVE

Pavyzdys: *Pačios iš vaikų neišėjusios, o jau į motynas viřsta.* LKŽe (Bt)

5.2 Kai kurios slinkties konstrukcijos su *virsti*, žyminčios materijos ar individų masės pasirodymą prieš kalbėtojo akis, lengvai interpretuojamos kaip egzistenciniai teiginiai. Ši masė (multiplikatyvi tema; schemoje THEME_{MULT}) paprastai išorėje pasirodo (išorėn veržiasi, plūsta) tarsi išvidinės jėgos spaudžiama (toks veržimąsi reiškiantis slinkties veiksmožodis schemoje žymimas atitinkamu indeksu *virsti*_{PRESS}):

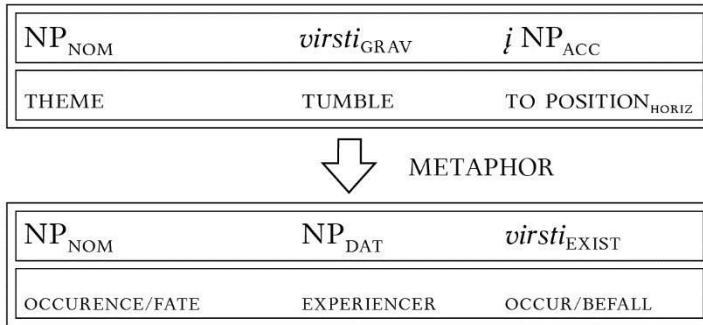
<i>iš</i> NP _{GEN}	NP _{NOM}	<i>virsti</i> _{PRESS}	(<i>į</i> NP _{ACC})
OUT OF LATENT PLACE	THEME _{MULT}	POUR/RUSH	(INTO OPEN PLACE)

↓ EXISTENTIAL INTERPRETATION

<i>iš</i> NP _{GEN}	<i>virsti</i> _{EXIST}	NP _{NOM}
FROM NOWHERE	EMERGE	THEME _{MULT}

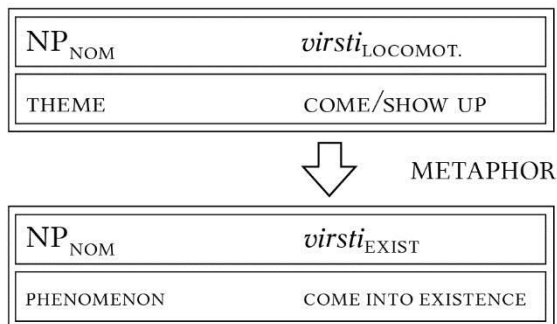
Pavyzdys: *Kaukė arklinė kuliamoji, kamuoliais iš daržinės virto dulkės.* LKŽe (J. Ap)

5.3 Konstrukcijose su benefaktyvu (malefaktyvu) veiksmožodis *virsti* per metaforą įgyja egzistencines 'tekti/nutikti/iřtkiti' reikšmes; toks datyvo participantas šiose konstrukcijose užima slinkties schemas participanto (G), tradiciškai koduojamo prielinksnine konstrukcija [*į* NP_{ACC}], vietą:

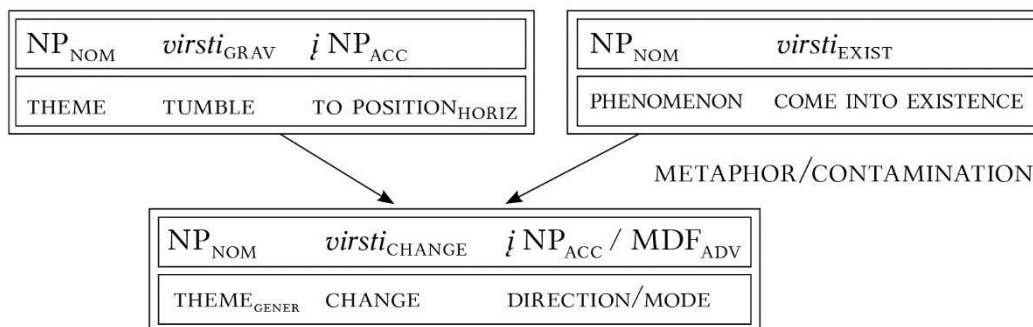
Pavyzdys: *Visa kaltybė man viršs*. LKŽe (Dglš)

5.4 Egzistencinio teiginio vertę įgyja sakiniai su *virsti*, kuriuose žmonių gyvenime pasirodantys reiškiniai (augalų veislės, papročiai, santvarka ir pan.) per metaforą suvokiami kaip įvykiai laike:

Pavyzdys: *Raudonosios bulbos neseniai virto – bus koks desėtkas metų*. LKŽe (Klt)

5.5 Konstrukcijose su apibendrinta tema veiksmažodis *virsti* kartu su išreikštu (G) participantu ar atitinkamu modifikatoriumi tiesiog ima reikšti temos pokytį tam tikra linkme (pokyčio reikšmė yra svarbi ingresyvinio aspekto raiškai jungties konstrukcijose). Tokias konstrukcijas galima laikyti slinkties ir egzistencės konstrukcijų kontaminacijos rezultatu:

Pavyzdžiai: *Daba viskas į senovę virsta*. LKŽe (Kv); *Ten dabar visa kitaip virto: nauji miškai, nauji kirtėjai*. LKŽe (LzP)

5.6 Kai egzistencinės konstrukcijos su *virsti* participantas (S) žymi individą ar klasės narį, atsiranda galimybė ją perinterpretuoti ir performuluoti kaip atitinkamą inkliuzyvinę jungties konstrukciją su alternatyvia subjekto raiška. Kalboje egzistuojančios egzistencinių/jungties konstrukcijų alternacijos akivaizdžiai parodo, kad egzistencinis teiginys yra sudedamoji tapatumo predikacijos dalis.

Santrumpos

ACC – accusative; akuzatyvas, galininkas

ADJ – adjective; adjektyvas, būdvardis

ADV – adverbial [modifier]; adverbialinis [modifikatorius]

Comp – complement; komplementas, papildinys

Cop – copula; jungtis

DAT – dative; datyvas, naudininkas

EXIST – existential [verb meaning]; egzistencinė [veiksmažodžio reikšmė]

GEN – genitive; genityvas, kilmininkas

GENER – generalized [theme]; apibendrinta [tema]

GRAV – gravitation (feature of the verb meaning tumble down); gravitacija (veiksmažodžio, reiškiančio griūtį žemėn, požymis)

HORIZ – horizontal [position]; horizontali [pozicija]

FINIT – finite [verb form]; finitinė [veiksmažodžio forma]

IDENT – identification; identifikavimas, tapatumo teigimas

INCEPT – inceptive [phase, construction]; inceptyvinė (veiksmo pradžios) [fazė, konstrukcija]

INS – instrumental; instrumentalis, įnagininkas

LOCOMOT – locomotional [verb meaning]; lokomocinė [veiksmažodžio reikšmė]

MDF – modifier; modifikatorius

MULT – multiple [theme]; daugybinė [tema]

NOM – nominative; nominatyvas, vardininkas

NP – noun phrase/nominal; daiktavardinė frazė/vardažodis

PP – prepositional phrase; prielinksninė konstrukcija

Pred – predicative [complement]; predikatyvinis [komplementas]

PRESS – pressure (feature of the verb meaning pour, rush or gush under pressure from somewhere/into somewhere); spaudimas (veiksmažodžio, reiškiančio plūdimą, veržimąsi iš kur/į kur veikiant išvidinei jėgai, požymis)

Sbj – subject; subjektas, veiksnys

V – verb; veiksmažodis

VERT – vertical [position]; vertikali [pozicija]

Duomenų šaltiniai

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. Interneto prieiga: <http://www.lkz.lt/dzl.php>

Literatūra

- Barðdal Jóhanna & Spike Gildea 2015, Diachronic Construction Grammar: Epistemological context, basic assumptions and historical implications. In *Diachronic Construction Grammar*, Jóhanna Barðdal, Elena Smirnova, Lotte Sommerer, Spike Gildea, eds., 1–50. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Croft, William 2001, *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, William 2012, *Verbs: Aspect and Causal Structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele E. 1995, *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Holvoet, Axel 2005, Intransityvinių sakinių tipai: egzistenciniai, lokatyviniai ir posesyviniai sakiniai. In *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Axel Holvoet & Rolandas Mikulskas, eds., 139–160. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Lakoff, George & Mark Johnson 2003 (1980), *Metaphors We Live By*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Lambrecht, Knud 1994, *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langacker, Ronald W. 2002, *Concept, Image, and Symbol*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Lenartaitė, Kristina 2011, *Argumentų raiškos alternavimas lietuvių kalboje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mikulskas, Rolandas 2006, Pastabos dėl sintaksinio dviprasmiškumo sąvokos ir kiti susiję dalykai. *Acta Linguistica Lithuanica* 55, 1–53.

- Mikulskas, Rolandas 2009, Jungties konstrukcijos ir jų gramatinis kontekstas. *Acta Linguistica Lithuanica* 61, 113–156.
- Mikulskas, Rolandas 2017, *Copular Constructions in Lithuanian* [Valency, Argument Realization and Grammatical Relations in Baltic 4]. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mikulskas, Rolandas 2018, Deskriptyvinės jungties kategorijos apibrėžimo problemos. Ingresyvinio aspekto *raiškos* konstrukcijoje vartojamų jungčių *virsti* ir *tapti* sintaksinė ir semantinė distribucija. *Lietuvių kalba*, 12, 1–63.
<http://www.lietuviukalba.lt>
- Petré, Peter 2012, General productivity: How *become* waxed and *wax* became a copula. *Cognitive Linguistics* 23–1, 27–65.
- Plungian, Vladimir 2011, *Gramatinių kategorijų tipologija*, T. 2. Vilnius: Vilniaus Universitetas & Asociacija „Academia Salensis“.
- Radden, Günter 1996, Motion metaphorized: The case of coming and going. In *Cognitive Linguistics in the Redwoods: The Expansion of a New Paradigm in Linguistics*, Eugene H. Casad, ed., [Cognitive Linguistics Research 6], 423–458. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Wittgenstein, Ludwig 1958, *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.

Gauta: 2019-01-09

Priimta: 2019-02-22